

Boldizsár Zeyk Imre

Hely- és népismereti olvasókönyv vázlata

A település, amelyen élünk

Általában a mai ember és gyermeke, bár sokat ismer a mai modern világból, mert lehetősége van kimozdulni közvetlen környezetéből, otthonából, lakásából, saját településéről, és bár a képernyő, a filmvászon, számítógép a legmeszebbre is elkalauzolja – mégis szegény, lélekben, magyarságában szegény ember. Kalandokra, kincsekre, vagyonra és hatalomra vágyok, és talán mindezeket sikerül is birtokába vennie, csak éppen a lába előtt levő környezetének értékeit ismeri, és kalandvágyával nem tudja, vagy nem akarja tudomásul venni. Pedig a magyar nyelvterületnek egyetlen öle, egyetlen talpalatnyi helye sincs, amely ne bővelkedne egyedi, sajátos természetföldrajzi kincsekkel, szépségekkel, és több mint ezerszáz éves, viharos történetének következtében embert és jellemet formáló, lelket nemesítő, a megmaradásunkhoz szükséges magyar nemzeti tudatot erősítő történelmi eseményekkel, történésekkel, néprajzi, népeleti és nemzeti kultúránk hagyományával. Nem véletlenül született a szállóige:

„Ha a föld Isten kalapja,
Úgy Magyarország bokréta rajta”,

mint ahogy az sem, amelyet még nagyszüleinktől tanultunk és szüleink is vallottak nemzeti szimbólumokról, nemzeti karakterünk hordozójáról:

„Pirosra van festve apáink vérével,
Zöldre meghímezve reményünk selymével,
S ami rajta fehér: az a becsületünk;
S a mi becsületünk, az a mi életünk.”

Ezeket hallva és tudva tehetjük fel önmagunknak a kérdést, hogy mára miért halványult meg, miért degradálódott nemcsak nemzeti tudatunk, de nemzeti önérzetünk is. Nos ezekre kell keresnünk és megkapnunk önmagunk és őshonos nemzeti közösségeink számára a választ, hogy e vészterhes állapotunkból kiutat találjunk.

Nemzettudatunk és nemzeti önérzetünk elhalványulásának és degradálódásának okait keresve fogalmazódott meg bennem az a gondolat, hogy a Trianon által szétszaggatott magyar nemzet a II. világháborút követő diktatúrák következtében néppé bomlott, ennek lett átkos következménye a megosztottság, az

egymás elleni acsarkodás, és amelynek gyökereit egyfelől a ránk kényszerített proletár internacionalizmusban, másfelől pedig a ránk törő globalizációban kell keresnünk, hiszen mindkettő új világot ígérve hagyta/hagyja elsorvadni az évszázados népi hagyományainkat és háttérbe szorítani a nemzeti kultúra igényeit ahelyett, hogy az előbbi kettőt ötvözze volna a nemzeti kultúra erősítése érdekében. Pedig a kultúrpolitika mind helyben, mind országosan a nemzetpolitikának, a nemzetet megtartó politikának az alkotó része kell hogy legyen. Hiszen a mai érték- és szépségválságos világban a szétszaggatott nép- és nemzettestünket nem a kard, hanem a nemzeti kultúra tarthatja meg, foghatja össze és teheti ismét nagygyá. Ebben a kérdésben is az elmúlt korok nagy személyiségeire kell tekintenünk, saját gondolatainkat és tetteinket is az övékéhez kell mérnünk és igazítanunk. Mert az ősök tisztelete és példája nélkül nem lehet befogadni azt a tudást és kultúrát, amit később mi magunk és utódaink is tovább adunk az utánunk jövő nemzedékeknek. Mert a múlt szellemi öröksége, értékei iránti tisztelet kiiktatása mindennapi életünkben a nemzeti lét elvesztéséhez, a nemzet újabb pusztulásához vezet. Mivel tehát a magyar nemzet mai állapotában csak kulturális sorsközösség lehet, ebből következik, hogy a határok által szétszabdalt nemzettesteket is felölelő nemzeti kultúrpolitika megvalósításának legfontosabb *letéteményese a magyar tannyelvű iskola* kell hogy legyen a bölcsődétől/óvodától az egyetemig, legyen világi, egyházi vagy magánjellegű oktatási intézmény, hiszen a megszerzett, megismert értékeket, képességeket ezeknek kell tovább adniuk az egymást követő nemzedékeknek. Ehhez pedig az anyaországtól elcsatolt területeken is nem fordítás, hanem olyan tankönyvek és segédanyagok szükségesek, amelyeket a fenti elvárásoknak és kívánalmaknak alapján írnak és szerkesztenek, illetve amelynek alapján tanítanak a magyar nemzeti kultúra értékeit valló és hagyományait ismerő és vállaló szakképzett pedagógusok. Elhivatottságomnak megfelelően, magam is ezek közé tartozva készítettem el annak a tankönyvnek a tervvázlatát, amely *Környezetismeret* címén biztosíthatja ezeknek a tárgyi ismereteknek és érzelmi kötődéseknek az elsajátítását, amelyek a nemes lokálpatriotizmuson túl biztosítják a nemzeti kultúra megalapozását az általános iskolában határokon innen és azokon túl.

A *Környezetismeret* című tankönyv általam összeállított vázlatában azonban a tankönyvnel is sokkal többet jelent, sokkal többet kell hogy jelentsen a tantárgyat tanító pedagógus számára, hiszen egyben hely-, művelődés-, nemzet történet, néprajz, szociológiai stb., mely kutatás szerepének iránytűjét is betölti. Ugyanis eredményesen tanítani, embert, öntudatos magyart formálni, nemzeti kultúrát biztosítani és átadni tanítványainknak csak úgy lehetséges, ha magunk is kutatókká, és ez által emberré, magyarrá válunk. Íme ez a mi munkánk, mely nem is kevés!

A falu vagy város, amelyben élünk

Bevezetés

A településre vonatkozó legfontosabb adatok

- A település régi, esetleg új neve, a hivatalos és csak a lakosság által használt nem hivatalos neve.
- Melyik megyéhez, járáshoz, községhez, illetve tartományhoz és rajonhoz tartozott a múltban. Melyik megyében, községben található ma.
- A községközpont, a legközelebbi város, megyeközpont, és az azoktól való távolság kilométerekben.
- Területe, szomszédai.
- Tengerszint feletti magassága. A település határának legmélyebb és legmagasabb pontja.
- A lakosok száma, nemzeti és felekezeti megoszlása.
- A gazdaságok, a lakóházak és lakások száma.
- A legközelebbi vasút, posta, telefon, orvosi rendelő, gyógyszertár és kórház, illetve rendőrség, bíróság és törvényszék, közjegyzőség és telekkönyvi hivatal.

A település átfogó képe a szemlélő első benyomásai alapján

- Melyik nemzetközi út, országút vagy vasút halad át rajta? Hogyan, milyen irányból közelíthető meg vasúton vagy gépkocsival, esetleg gyalog?
- Milyen típusú település: zárt, szétszórt vagy hosszán elnyúló?
- Hol található: síkságon, folyó völgyben, dobboldalon, fennsíkon?
- Mi található a bejáratánál: temető, vásártér, futballpálya, kőbánya, kereszt, vályogödör ...?
- Településszerkezete, formája: sokutcás, szétágazó stb.
- Az utcák képe: aszfaltos vagy kövezett kocs út, járda, fasor, vízlevezető árok, csatornázás, parkosítás stb.
- A település központja, formája: milyen középületek, intézmények, lakóházak találhatók itt.
- Telekrendezés: ház- és épület típusok, stílusuk, egyéb jellegzetességei; fizikai, esztétikai és higiéniai állapota.
- A lakosság átfogó képe: az emberek megjelenése, termete, arcuk, szemük, bőrük és hajuk színe, öltözetük, beszédük, magatartásuk.

I. A település és környéke életterét biztosító természetföldrajzi tényezők

1. A föld

– Geológiai összetétele, szerkezete, melyik geológiai tájegységhez tartozik, milyen geológiai erők (gyűrődés, vulkanikus, erózió, fövénny, szélhordta homok stb.) alakították ki.

– A település határában előforduló kőzetek, bányák és ezek felhasználása.

– A termőtalaj előfordulási formái és ezek keletkezése.

– A különböző talajnemeken kialakult termelési ágak: legelő, erdő, rét, szántó; zöldség-, szőlő-, gyümölcs-, virágkertészet stb.

– Mennyiben és hogyan befolyásolja a település életét a föld geológiai szerkezete és talajtípusai?

2. A víz

A folyó vagy folyamrendszer, amelynek a területéhez tartozik a település és a település határa.

– A településen, illetve a határán áthaladó folyó, patakok, más élővizek: források, kutak, tavak stb. neve és hatása a helység életterére.

– A folyóvizek szabályozása, gazdasági felhasználása és jövőbeli kilátásai. Árvízvédelem, vízszennyeződés megelőzése vagy kiküszöbölése.

– A talajvíz és vadvizek előfordulása, az ellenük való védekezés módjai.

– Az ivóvíz biztosítása és minőségének védelme: kutak, artézi kutak, vezetékes víz és csatornázás, víz-, talaj- és növényvédelem.

3. Az éghajlat és az időjárás

– A napsugárzás és a hőmérséklet megoszlása.

– A hőmérséklet évi ingadozása: napi, havi és évi átlagos hőmérséklet; a napsütéses és borús napok száma, a nyári és a téli átlagos hőmérséklet.

– A kikelet, a tavasz, az első hóharmat és fagy jelentkezése a közelebbi és távolabbi vidékekhez, helységekhez viszonyítva.

– A légnyomás és a levegő áramlatai. Az uralkodó szél. Időváltozások és ezek okai, jelei.

– A meteorológiai megfigyelések, jelentések és az időjárás-változások összefüggései vagy eltérő vonásai.

– Melyik széljárásnak van kitéve a település, és hogyan befolyásolja a kialakult életterét?

– A levegőszennyeződés gócai, okai és veszélyei, megelőzésének vagy elhárításának lehetőségei, módozatai.

– A csapadék mennyisége és megoszlása; a száraz és nedves napok száma.

– Az évi csapadékmennyiség és évharmadonkénti eloszlása.

– Hogyan befolyásolja a csapadék a felszíni formák kialakulását és az élővilág életterét?

– Természeti katasztrófák és csapások. Ezek hogyan maradtak fenn a kollektív emlékezetben, mire emlékeznek: késői vagy korai fagy, szárazság, felhőszakadás, szélvihar, jégeső, árvíz, meteorhullás, napfogyatkozás, ufó-jelenség stb.

– Hogyan befolyásolja az időjárás és éghajlat a lakosság egészségi állapotát?

4. A növény- és állatvilág

A növényzeti övhöz, amelyhez tartozik a település.

– Milyen vadnövények, gyógynövények, gazdasági növények, takarmányfélék, ipari növények és fajok kedvelik inkább a talajt és az éghajlatot?

– Milyen növénytársulatok találhatók a falu határában; erdőben, mocsárban, legelőkön, réteken, utak mentén, töltésoldalon és máshol? Őrzik-e ezek a vidékek a régi növényföldrajzának emlékét?

– Hogyan és miben változtatta meg az ember a település és környéke növényföldrajzi képét? Erdőirtás, a legelő felszántása, szántók, teraszok parlagon hagyása stb.

– Dendrológiai parkok, ültetvények növényzete és védelme.

– Milleniumi erdők és pihenőparkok telepítésének története, valamint a hozzájuk fűződő események.

– A helység és környékének ritka és védett növényei, növénytársulásai, természeti ritkaságai, csodái.

– Mi virít, és mi nyílik kora tavasztól a tél beálltáig?

– A helység közeli és távolabbi kirándulóhelyei, ezek érdekességei és leírása.

– Az *állatvilág* szempontjából melyik állatövhöz tartozik a település?

– A havas, erdő, mező, folyó- és állóvizek leggyakoribb állatai.

– Uradalmi vagy állami vadaskert, rezervátum kialakulásának okai, ezek története és leírása. Ha ma nincs, mi a megszűnésének oka?

– A dűlők, helynevek, régi emlékek őrzik-e még olyan állatok, növények, növénytársulások emlékét, amelyek ma már nem találhatók a település határában.

– Mi dalol? – velünk élő és költöző madarai.

– A halászat, vadászat, gyógynövény, erdei és vadon termő gyümölcsök gyűjtése milyen mértékben nyújtott megélhetési lehetőséget régebben és ma a település lakosságának.

– A település növény- és állatvilágának hatása a település életére.

II. A település közösségi életének emberi, lakossági tényezői, múltja, jelene és jövője

1. A település embertani rajza

– A régebbi, például Orbán Balázs, Jankó János, illetve a későbbi tudományos leírások vagy felmérések alapján.

– A jellegzetes faji vonások. Esetleg a lakosság vérszerinti származása, illetve az örökletes, apáról fiúra szálló testi és lelki bélyegek, szembetűnő testi és lelki tulajdonságok.

– Melyik tájtípushoz, néprajzi tájegységhez tartozik a település?

– Melyik magyar vagy más etnikai népcsoporthoz tartozik a település? Melyik törzsnek, nemzetségnek vagy nagycsalád leszármazottainak tartják magukat a település lakói?

– Melyik rasszhoz: kelet-balti, kaukázusi, mongol, turáni, dinári, alpesi, északi, földközi-tengeri stb. tartozik a település lakossága? Koponyaalak, termet, haj- és bőrszín; testarány, arc, szem, száj és az orr alakja; a fajszezség esetei.

– Voltak-e régészeti ásatások a településen vagy környékén? A leletekből milyen következtetések vonhatók le? Van-e különbség a régi és a mai lakosság között? Mi ennek a tudományos magyarázata: keveredés, a táj vagy egyéb hatások?

– Melyik nyelvcsaládhoz tartozó anyanyelvet, ennek melyik változatát beszéli a település lakossága?

– A lakosság életkor és nemek szerinti megoszlása, ennek hatása a lakosság életére.

– A gyermekáldás: egyke, kettőke vagy többecske. Ezek okai és következményei.

– A magyarsággal együtt többségben vagy kisebbségben élő etnikumok antropológiája.

– A magyarsággal együtt élő etnikum vagy etnikumok kölcsönös egymásra hatásánál a magyarság vagy a többi etnikum mutatkozik erősebbnek fajbelileg. Ennek bizonyítékai.

– Milyen arányú a vegyes házasságok száma, a beolvadás üteme és a nyelvcsere? Melyik etnikum javára-kárára? Ennek bizonyítékai.

– Érvényesül-e, és milyen mértékben az az erdélyi jogszokás, hogy a vegyes házasságok esetében az apa nemzetiségét és vallását a fiú-, az anyáét pedig a leánygyermek örökli, viszi tovább?

– Van-e hatása, alakító hatása a helység közösségi életére az embertani tényezőknél: rasszhiigiénia, közösségi életformáló vagy nehezítő, gazdasági, kulturális, nacionális hatások?

– Mikor, kik és milyen módszereket, eljárásokat alkalmaztak a román hatóságok az elmúlt 75 év alatt a településen a magyar nyelv, iskoláztatás és művelődés korlátozására, megszüntetésére, a magyarság elnemzetlenítésére, szülőföldjéről való elűzésére, az etnikai arányok megváltoztatására?

2. A helység településrajza és története

a) *A település*

A település létrehozásának ismerete

– Mi indokolja, hogy ezen a helyen alakult ki a helység? A talaj, a kedvező térfelszín, a védett hely, a munkaalkalom; vár, udvarház, kolostor, egyházi, királyi birtok körül telepedett jobbágyfalu, bányák, vásárhelyek, kereskedelmi utak kereszteződése...

– Mindig az adott helyen feküdt a falu? Ha nem, mi az oka a helycserének?

– Amennyiben a helység újabb telepítés, mi volt a telepítés célja? Honnan jöttek a telepesek, különböznek-e még a környék őslakóitól? Ha igen, miben?

A település történelmi ideje

– Régebbi népek a helységet magába foglaló tájegységen milyen nyomokat hagytak? Mit tud róluk a település lakossága? Mi őrzi emléküket? Ásatási leletek vagy a lakosság jellege?

– A helységből vagy a település határából eredő őskori és régészeti leletek, ezek leírása. Ki tárta fel, hol őrzik ezeket?

– A magyarság hogyan, mikor jelentkezett a település helyén: honfoglalás-kor, később, hadakból, beszivárgás, betelepítés útján?

– Melyik magyar törzs telepedett le a helységben, a település határában, vagy a település környékén és mikor?

– Mi volt a település eredeti neve, mikor, miért és hogyan változott meg? A dokumentumok, oklevelek, tárgyi bizonyítékok, vagy a köztudat őrizte meg?

– Elpusztult honfoglalás utáni településekről tudnak-e a helység határában? Mikor és hogyan pusztult el? Nyomukat név, dűlő, rom, okirat, szájhagyomány vagy egyéb őrizte meg?

A település módja

- Hol volt az ősi település magva, mai központja?
- A település formája: rendszertelen, halmaz, piacteres stb.
- Az 1848 utáni, az 1921–1923-as, az 1945-ös földreformokkal kapcsolatos házhelyosztás mennyiben változtatta meg a helység településének képét és irányát?
- Mi határozza vagy akadályozza meg a terjeszkedés irányát?
- Tanyasodás vagy tanyatömörülések voltak-e vagy vannak a határban? Mióta, milyen tényezők indították el ezt a folyamatot?

b) A letelepült ember

– A családok nevének felsorolása. Melyek az őslakó családok, az általános és ritka keresztnévek? Ezekhez nyújt tájékoztatást a *Nevek térben és időben* című, 1984/1 *Korunk* füzet, vagy a lelkészi hivatalokban megtalálható anyakönyvek. A mai névadás divatja és ennek okai.

– A kihalt ősi családok pusztulásának okai: kihalás, elvándorlás, kényszerlakhely, kivégzés, deportálás, genocídium, lakosságcsere stb.

– Kik az újabb családok? Mikor, miért és honnan jöttek: betelepítés, németesítés, elrománosodás, erőszakos kollektivizálás, erőltetett iparosítás, falurombolás, bányanyitás stb.

– Miben különböznek a régi és az újabb családok? Nemes, kisenemes vagy nemesített családok élnek-e még a helységben, vagy ezek neve legalább fennmaradt-e? Ezek és a többi családok életereje.

– A rokonságnevek gyerekenkénti konkrét formája és a gyermekek családfája.

– *A település múltbeli jellege*: úrbéres, várjobbágy, határ vagy várórség, szabados, nemesi stb.

– A lakosság foglalkozása a múltban és ma. Miért változott meg a foglalkozásuk: erdőirtás, lecsapolás, bányanyitás, vasútépítés, iparosodás, erőszakos kollektivizálás, falurombolás, urbanizálás stb. következtében?

– Az 1770-, az 1848-as urbáriumok¹ összeírásának adatai, illetve az 1990-, 1910-, 1930-, 1940-, 1956-, 1966-, 1976- és 1992-es összeírás gazdasági, foglalkozásbeli, birtok- és lakásviszonyok adatai és az ezekből levonható következtetések.

¹ Az úrbéri kötelezettségeket összefoglaló irat, oklevél

– Az 1991/18-as számú román Földtörvény alkalmazásának eredményei vagy eredménytelenségei.

– *A helység a történelem és nemzet történetünk eseményeinek sodrában*, ezek nyomai és kihatásai a település történetére: honfoglalás, kereszténység felvétele, törzsi háborúk, kun, mongol, tatár betörések, törökvilág, mohácsi vész, reformáció, erdélyi fejedelemség, kuruc–labanc harcok eseményei, katolikus restauráció, reformkor, az 1848/49-es polgári demokratikus forradalom és szabadságharc, osztrák abszolutizmus, Bach-korszak, 1867-es kiegyezés.

– Az I. világháború és az azt követő események, békekötések eseményei és következményei a település életére.

– Az I. és a II. bécsi döntés hatása és következményei.

– A II. világháború és az azt következő békekötés hatása és eseményei a helység és lakossága életében: hősi halottak, hadifogság, kényszermunka, proletárdiktatúra, kuláktalanítás, erőszakos kollektivizálás, az 1956. évi magyar szabadságharc hatása és eseményei, meghurcoltjai, románosítás, magyartalanítás, urbanizációs átrendezés és falurombolás konkrét eseményei, történései.

– Hogyan élte meg a település az 1989-es eseményeket és az ezt követő időszak történéseit, a decentralizációt, a piacgazdaságra való áttérést? Milyen fokú a helyi rendszerváltás, illetve visszarendeződés? Hogyan alakul a helyi autonómia? Milyen többségi vagy kisebbségi politikai erők, gazdasági tényezők befolyásolják a település további életét, fejlődését, demokratizálódását?

A település történetéhez fűződő tárgyi és szellemi dokumentumok, emlékek: templomok, romok, várak, kastélyok, udvarházak, iskolák, középületek, emlékművek és -helyek, intézmények, egyesületek, millenniumi erdők stb., valamint a fentiekhez fűződő leírások, történetek, mondák, versek feldolgozása. Ha a feldolgozás már megtörtént, akkor hol, mikor és kik dolgozták fel, innen kell átvenni és beilleszteni a tankönyv anyagába?

– A település határában levő dűlők, határrészek, helyek neve, az ezekhez kapcsolódó történeti és néprajzi hagyományok és az ezekből adódó következtetések megfogalmazása.

– Ki vagy kik a település és határának telekkönyvi tulajdonosai?

– A helység múltjával és jelenével foglalkozó okiratok, oklevelek, szerződések, jegyzőkönyvek, összeírások, közlemények, statisztikák, falutörténet, irodalmi feldolgozások stb.

3. A település népesedésrajza

A népesedésrajz a lakosság számában, életkorában és foglalkozásában végbemenő változásokat vizsgálja. Eredményeinek legbeszédesebb kifejezője tehát a szám, legfontosabb eszköze pedig a statisztikai adatok. E számok és adatok

tükrében láthatjuk meg azokat az okokat és hatásokat, amelyek az adatok mögött rejtőznek. Ezért nincs a településtörténet tanulmányozásának olyan ága, amelyik világosabban, az elfogultság kevesebb eshetőségeivel mutatná meg egy közösség életének kívánatos vagy nem kívánatos irányba mozgó rugóit. Megállapításai környezetismeretünknek is nélkülözhetetlen forrása.

a) A népesség

– A település lakóinak száma, megoszlása nemek, kor, családi állapot, foglalkozás, valamint a keresők és eltartottak számaránya szerint, összehasonlítva az 1992-es népszámlálási adatokat legalább az 1930, 1956, 1966 és 1976-os adatokkal, és viszonyítva a szomszédos falvak, községek adataihoz, hogy kitűnjön, jobbak-e vagy rosszabbak ezeknél.

b) Népmozgalom

– Élve születések és halálozások évenkénti száma, összehasonlítva a tájegység, megye vagy ország megfelelő adataival.

– A szembetűnő változások okai.

– A csecsemőhalálozás, 10 éven aluli halálozás, a 10–80 éven felüli halálozások száma.

– Az átlagos életkor.

– Az évenkénti házasságkötések száma életkor szerint, és ezeknek a múlttal való összehasonlítása.

c) Vándorlások

– *A belső vándorlás.* A lakosság természetes és tényleges szaporodása közötti különbség. Ha van, mi az oka: betelepülés, városból való visszavándorlás, vagy fordítva elvándorlás?

– A be- vagy elvándorlás okai.

– A nők vagy férfiak vándorlása-e az erősebb ütemű? Hova vándorolnak: ipartelepre, közlekedési központba, városba? Ha igen, melyikbe?

– Milyen a vándorlás üteme: emelkedik, csökken vagy stagnál?

– A belső vándorlás hatása a település életének alakulására.

– *A kivándorlás.* Az évenkénti kivándorlási szám. Mikor volt a legerősebb?

– Miért, hova történik a kivándorlás?

– Milyen foglalkozást űznek a kivándoroltak?

– Milyen összeköttetésben maradnak a faluközösséggel, hozzájárultak-e valamilyen formában a település belső életének vagy külső képének alakításához?

– A ki- és visszavándorlás közötti arány.

d) A népsűrűség

A település négyzetkilométerenkénti népsűrűsége. Belterületen, külterületen hányan laknak?

- A település népsűrűsége és a tájegységbeli arányszáma.
- Egészséges sűrűségű népességről vagy túlnépesedésről, esetleg megritkult népességről lehet beszélni?
- A románság és a cigányok halálozási és születési arányszáma, statisztikája mennyiben befolyásolja a település népesedési adatait.

4. A település egészségügyi rajza, helyzete, a lakosság egészségügyi állapota

a) A táplálkozás

– Melyek a legmegszokottabb ételek és naponta – télen, nyáron – hányszor és mit étkeznek?

– A tej és tejtermékek, tojás, zöldség, gyümölcs, illetve a főtt és nyers ételek aránya a táplálkozásban. Húsfélék és édességek az ételek arányában.

- A húskételek, mészárszék, húsvizsgálat, tárolási és tartósítási módszerek.
- *Az ivóvízellátás.* Kutak, tó, folyóvíz vagy vezetékes víz által történik.
- A kutak száma, állapota, távolsága a szemétdombtól, pece- vagy szennyvízgödörtől, ezek higiénája.

– A jó ivóvíz követelményei biztosítottak-e? A rossz ivóvíz káros hatásai. Az ivóvízellátás minőségi javításának kilátásai; vízvezeték, csatornázás.

- *Az alkohol.* Szerepe és hatása a település életében.
- Mennyit költ egy család vagy a település lakossága évente alkoholra? Ezzel összehasonlítva mennyit költ az élelmiszerekre, ruházatra, könyvekre, újságokra és közművelődésre?

– Mit fogyasztanak leginkább? Melyek a tömeges alkoholfogyasztási alkalmak?

– A település közismert iszákosai, ezek elrettentő példája, az iszákosok által elkövetett bűnök.

– Az asszonyok, gyermekek alkoholfogyasztása és ennek káros következményei, különösen a gyermekek és serdülők fizikai és lelki életére.

b) A lakás

- A *telek* nagysága, esetleg méretei és ezeknek okai.
- A házak száma és elhelyezése telkenként.
- Az *udvar* beosztása. Hogyan helyezkedik el rajta a lakóház, a melléképületek, a pince, a kút? Virágoskert, fa, bokor az utcán, az udvaron. A telek és az utca higiénája. Az esővíz levezetése, tárolása, felhasználása.

– A lakóházak száma összesen a településen az utolsó összeírás adatai alapján. Hány emberre esik egy lakóház; alakja, méretei, beosztása. Alapja, falai, fedele, földeme. Csatornázott fürdőszoba, illemhely.

– Hány család lakik egy házban?

– A szobák száma családonként, padlózata, mennyezete, bútorzata, rendeltetés; hányan laknak, alszanak, illetve dolgoznak egy lakásban. Hány köbméter levegő és víz, illetve szappanfogyasztás jut egy személyre?

– Szellőztetés, higiénia. Melyik gyakoribb vendég: a napfény, a levegő vagy az orvos? A lakáskultúra vagy a lakáskultusz az általános. Ezek következményei és hatása a családok életére, különösen a gyermekek életére.

– Van-e még helye a hagyományos lakásbelső berendezéseinek – bútor, szőttes, varrottas, edény, konyha, öltözők – a mai lakásokban?

– A fűtés, világítás. Mivel és hol fűtenek télen, tavasszal, ősszel?

– Milyen fűtőtesteket, fűtési rendszereket, berendezéseket és eszközöket használnak fel a fűtésre?

– Mivel világítanak, mikor gyújtanak, és mikor oltanak? Milyen világítótesteket, berendezéseket alkalmaznak, használnak?

– Van-e még gyertya-, mécses- vagy lámpavilágítás; ha van, hol, mikor és mi okból alkalmazzák?

– Otthoni szórakozás. Rádió, televízió, magnetofon, lemezjátszó, számítógép, világháló, CD-lejátszó, videolejátszó, videojáték stb.

c) A ruházatkódás

– Gyermekek, fiatalok, érett korúak és öregek fehérnemű- és ruhaviselete, nemek, évszakok, ünnepek, családi események alkalmával.

– A ruha anyaga.

– A gyermekek, nők és férfiak hajviselete a múltban és ma.

– Volt-e vagy van- szembeötlő különbség a ruházatkódásban a társadalmi rétegződés szerint?

– Mikor, mit és milyen ékszereket viseltek nemek és életkor szerint? Milyen ma ez a viselet?

– A lábbeli és a fejfedő nemek, kor, évszak, illetve hétköznapi, vásár- és ünnepnapok szerint.

– A város hatása, a célszerűség, a divat vagy a jövedelem függvényében; szakítottak a népviselettel, a nemzeti viselet darabjaival.

– Őrzik-e még, felveszik-e és mikor a népviseleti darabokat? Jelen van-e a lányok, asszonyok hozományában? Miért szép és értékes a népviselet?

– Mi volt vagy mi van dédanyánk és nagyanyánk hozományládájában, illetve lakásbelsőjében?

d) A település egészségügye

- Egészségügyi intézmények és tényezők a településen és környékén.
- A közeli városok közül melyik kórházat veszik igénybe? Hogyan jut el oda a beteg?
- Az orvosok száma a helységben: hány lélekre esik egy orvos, milyen mértékben veszik igénybe a szakorvosok tanácsát, kezelését.
- Van-e szülész nő és szülőotthon a helységben?
- Van-e gyógyszertár, ha nincs, mennyire van a legközelebbi és hol?
- A lakosság egészségügyi nevelése, ezek formája és alkalmai.
- Vannak-e még kuruzslók és hogyan gyógyítanak.
- Népi gyógyszerek, gyógymódok és házi patika.
- A leggyakrabban előforduló betegségek régebben és ma.
- A leggyakoribb járványos betegségek, ezek oka és az ellenük való védekezés. Mikor volt nagyobb arányú megbetegedés és miből kifolyólag.
- A legegyszerűbb népbetegségek a múltban és ma.
- Testi fogyatékosok, gyengeelméjűek száma és az irántuk való gondoskodások formája és módjai.
- A csecsemő- és gyermekbetegségek.
- A csecsemő- és gyermekhalálzási arány régen és ma. Ezek oka és megelőzésükre tett óvintézkedések. Az anya-, a csecsemő- és a gyermekvédelem eredményei, illetve hiányosságai.
- A halálesetek körüli egészségügyi intézkedések betartása a múltban és a jelenben.
- A halálesettel kapcsolatos hiedelmek, babonák és szokások a múltban és a jelenben.
- A halottal kapcsolatos szokások a halál beálltától a temetésig. Van-e halottkém, és hogyan állapítják meg a halál beálltát?
- Van-e ravatalozó, ha nincs, hogyan és hol ravataloznak? Mikor temetnek?

5. A település művelődésrajza

A település közössége – mint életforma – elsősorban kultúrközösség is, a szónak abban az értelmében, hogy önmagában is kulturális egységet alkot. Ugyanakkor a magyar falu olyan kultúrának is a hordozója, amelyet tetszés szerint nevezhetünk népi, falu- vagy parasztkultúrának.

A népi kultúra azonban a városi kultúrának nem egy alacsonyabb megjelenési formája vagy foka, hanem önálló kultúrforma, a nemzeti értékek megszemélyesítője, minek következtében a falunak a művelődési élete teljesen más alapokon bontakozik ki és mozog, mint a városé.

Minden törekvés tehát, amely a falunak ezt a még megmaradt, de féltve őrzött ősi kultúráját a városból kölcsönzött tényezőkkel akarja formálni, veszedelmes, mert megöli a falu népi kultúráját, és elpusztítja azokat a rendkívüli konzerváló értékeket, amelyeket ez a kultúra a nemzet számára jelent. Vigyázzunk, a falukultúra felbomlasztása együtt jár a faluközösség felbomlasztásával!

a) A település művelődési életének alapjai

– A kultúrának milyen rétegei találhatóak még ma a településen: ősi, közösségi parasztkultúra, a XIX. századi hasznossági mezőgazdasági kultúra, modern városi kultúra? Milyen mértékben és melyik rétegben hatnak?

– Melyek az ősi közösségi, azaz a népi kultúrának a még meglévő jelentkezései a családi életben, erkölcsi felfogásban, vallásosságban, népművészetben, háziiparban?

– Népköltészet, mesék, mondák, nyelvjárás, az év jeles napjaihoz, a családi élet eseményeihez kapcsolódó népszokások – mint ennek az ősi parasztkultúrának az őrzői. Milyen a település ragaszkodása ezekhez a kultúrrétegekhez?

b) A település művelődésének tényezői

1. Oktatási intézmények a településen

– Az óvoda megalakulásának ideje, létrejöttének körülményei, jellege: egyházi, állami, közösségi vagy magánintézmény.

– A tanítás nyelve, a növendékek és a csoportok száma, felöleli-e teljesen a 3–6 évesek korcsoportját? Ha nem, miért nem?

– Az óvoda nevelői hatása a gyermek, a szülő és a település életében.

– Az iskola. Megalakulásának ideje, létrejöttének körülményei, jellege: egyházi, állami, közösségi vagy magánintézmény. Ki tartja fenn? Mióta van elemi népiskola, ha több van, melyik a legrégebb?

– Hol fekszik vagy fekszenek az iskolák? A főtéren, a templom mellett, a helység szélén? Mikor épültek, hány termesek? Az iskolaépület stílusa, ad-e valamilyen szintet vagy szintet a település képének?

– Hány tanerős iskola, hány nő, hány férfi, okleveles, szakképzettek-e vagy szakképzettség nélküliek, illetve helyettesek? Az iskolai munkán túl milyen módon kapcsolódnak be a település közművelődésébe?

– Meddig marad az ifjúság az iskola nevelői hatása alatt?

– Milyen kísérleteket, erőfeszítéseket tesznek a pedagógusok, hogy a felszülőköt továbbra is nevelői hatásoknak tegyék ki, illetve az osztályon belüli oktatómunka elvégzése után magára hagyják az ifjúságot, a település lakosságát? Betöltik-e a pedagógusok a „lámpás” szerepét? Ha igen, hol, milyen formában? Egyesületek, intézmények, család- és ifjúságvédelem, egyház, kántor, karnagy, könyvtáros, rendező stb.

– Foglalkoznak-e és ki vagy kik valamilyen tudományos kutatással? Például a település, a falu, a környék életével kapcsolatos kérdéssel, kutatással? Néprajz, szociográfia, monográfia, diákkör, önképzőkör, Ike, Fike, sport, cserkészlet stb.

– Van-e, lehet-e közöttük eszménykép, mintakép?

– Az iskolás gyermekek száma: fiúk, leányok. A osztályok létszáma. Megfelelnek-e az eredmény és higiénia által megfogalmazott követelményeknek?

– A tankötelesek beiskolázása, a bukási és sikeresen felvételizők arányszáma néhány évre visszamenőleg.

– Honnan jönnek, verbuválódnak a tanköteles gyermekek az iskolában?

– A VIII. osztály elvégzése, illetve érettségi után hányan, hol folytatják tanulmányaikat, illetve hol helyezkednek el? A többinek mi lesz a sorsa.

A tovább tanulók milyen tannyelvű iskolákat, illetve milyen szakmát választanak, és ha ezt elvégezték, hol telepednek le, hol alapítanak családot?

– Az iskola 1848 előtti, 1867–1918 között, 1918 után, 1940–1944 között, majd 1948, az államosítás után a proletárdiktatúra, később a csausiszta nacionál-kommunista diktatúra körülményei között. Az iskola az 1989 utáni események forgatagában.

– Az iskolának az anyanyelv iránti felelősségének és a magyar nemzeti tudat megőrzésének, illetve kialakításának érdekében kifejtett munkája, tennivalói az ifjúság és a felnőttek nevelésében.

– Hogyan járul hozzá az iskola a helység etnikai, néprajzi, művelődéstörténeti jellegének tudatosításához, megőrzéséhez, népszerűsítéséhez, és a vidékre jellemző gyakorlati készségek megőrzéséhez és továbbadásához?

– Vannak-e még analfabéták a településen, és az érdekükben foganatosított intézkedések ismertetése?

– Magasabb állásba került egyének: tudósok, művészek, politikusok, közéleti emberek, mérnökök, orvosok, pedagógusok stb., akikre felnézhet vagy fel is néz a település amiatt, hogy a település iskolájából kerültek ki. Hogyan segítik ők a települést?

2. Tanfolyamok és továbbképzők

– Ki szervezi, időtartamuk, kik vezetik és kik látogatják?

– Ezüst- és aranykalászos gazdatanfolyamok.

- Nép főiskolák és ezek jellege.
- Nép főiskolai jellegű ismeretterjesztő előadások vagy előadássorozatok.
- Varró- és szövőtanfolyamok.
- Gazda- és gazdasszonyképzők. Lakáskultúra.
- Szabás-varrás tanfolyamok.
- Nyelvtanfolyamok stb.

3. Egyesületek és egyéb kulturális intézmények

– Kialakulásának oka, ideje, szervezői és alapítói, céljuk. Kezdeményezői: helyi személyiségek, pedagógusok, lelkészek, az Országos Dalárdaegyesület, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, az Erdélyi Múzeum-Egyesület, a Romániai Magyar Dalosszövetség, az Erdélyi Gazdasági Egyesület, a Hangya Szövetkezet, a Kaláka Szövetkezet stb.

– *Az ifjúság vallásos és kulturális egyesületei.*

– Neve, alakulásának vagy újraalakulásának ideje, alapszabályzata. Ki vezeti, honnan toborozza tagjait, mi a programja, tevékenysége.

– Diákszínjátás, zenekar, kórus, táncsoport, legény-leányegylet, Ike, Fike, klub, táncház, pávakör, bábkör stb.

– *A felnőttek egyesületei, művelődési munkája.*

– Neve, alakulása, célja, tevékenységük módja, eszközei, eredményei, története: gazdakör, kaszinók, dalárdák, jótékonyági egyesületek, nőszövetség, fúvós- és vonózenekar, pávakör, bibliakör, Kálvin-kör, színjátás, egyházi énekkar, szociális misszió stb., tömören és közérthetően összefoglalni mindenik múltját és jelenét.

– *Kultúrház, művelődési ház, kultúrotthon vagy ezekhez hasonlóan szervezett intézmény a településen.*

– Művelődési ház, magyar ház.

– Kié, kinek a kezelésében van: művelődési ház, magyar ház, egyház, gazdakör, közművelődési egyesület, ifjúsági szervezet, párt stb.

– Mikor épült, mire használják, hány helyiség van benne: színpad, színházterem, előadó- és táncterem, moziterem, múzeum, képtár, kiállítóterem, könyvtár- és olvasóterem, klub, kaszinó, férfi és női öltöző, próbaterem stb.

– Milyen egyesületi vagy szövetségi tevékenység kap helyet a kultúrházban? Ha nincs ehhez hasonló célt szolgáló intézmény a településen, hol folyik az egyesületek művelődési és egyéb munkája? Saját kisebb helyiségben, iskolateremben, templomban, gyülekezeti házban, községházán?

– *Könyvtár, könyvtárak a településen.*

– Van-e könyvtár a településen és hány? Mi a nevük, illetve hol vannak elhelyezve? Mikor alakultak, összefoglaló történetük? Ki a gazdájuk és ki kezeli?

– A könyvállományok kötettszáma, mikori beszerzés, és hogyan jutott hozzá a település vagy az intézmény. Megoszlása nyelv és jellege szerint: gazdasági, szépirodalmi, történelmi, művelődéstörténeti, művészeti stb.

– Könyvritkaságok. Hogyan gyarapodtak, és kik által a könyvállomány?

– Órarendje, közművelődési munkája: könyvismertetés, író-olvasó találkozók, könyvnapok, könyvismereti verseny stb.

– Az olvasók életkor és más szempontok szerinti megoszlása, csoportosítása. Menni az évi és évszakonkénti forgalma?

– Milyen tárgyú könyveket olvasnak a legszívesebben?

A könyvtár dokumentációs részlege, gyűjteménye, újságok, folyóiratok.

– A könyvtár bel- és külhoni kapcsolatai, cseréi.

– A könyvtár hatása és helye a település élet- és műveltségi színvonalára.

– *Múzeum – tájbáz – gyűjtemények a településen. Képtárak.*

– Jellege, alapításának ideje, létrehozója, célja, leírása, rövid összefoglaló története. Látogatottsága és programja, órarendje. Ki tartja fenn, ki a gazdája?

4. Az egyház kulturális munkája a településen

–A vasárnapi iskola, a konfirmáció, a bérmálás, első áldozás alkalmai, a presbitérium, egyháztanács, vallásos osztályok, bibliakörök, szeretetvendégség, testvér gyülekezeti kapcsolatok, ökumenikus istentiszteletek, gyülekezeti konferenciák, nőszövetségi munka, az egyházi sajtó és irodalom múltja és jelene a település közművelődésében, illetve ezek hatása a település embereinek lelki, közösségi és műveltségi szintjére.

5. A sajtó

– A könyv, az újságok, folyóiratok, gyermek- és ifjúsági lapok, a rádió és a televízió a település életében.

– A biblián, énekeskönyvön, imádságos könyveken kívül milyen egyházi és világi jellegű könyvek találhatók a családoknál.

– Hogyan jut el a könyv a településre, mit és mikor olvasnak?

– Milyen naptárakat és könyvnaptárakat vásárolnak?

– Hány – a fenti termékek közül – fogy el egy esztendőben, és mi irányítja ezek megválasztását?

– Előfizetés, megrendelés vagy más úton a településre bejutó újságok, lapok neve, száma, mennyisége.

– Milyen egyházi vagy vallásos lapot járatnak, és hány példányban? Képes újságok a településen.

– Rádió- és televízió-előfizetők száma a településen. Mit hallgatnak, mit néznek a legszívesebben? A honi magyar rádió- és televízió-adások szerepe, múltja, jelene.

– Külföldi és külhoni adók szerepe a település általános műveltségi szintjének és a nemzeti önazonosság, öntudat erősítésének kimunkálásában.

6. A település szórakozási lehetőségei

Fonó- és táncbáz, klubélet. Kaszinó. Diszkó.

– *Műkedvelő-előadások* alkalmi, száma, évenkénti átlaga. Története.

– Kik rendezik, hol tartják az előadásokat, ki vezeti a darabok betanítását, milyen szomszédos helységekből szoktak vendégszerepelni?

– Kik a szereplők, milyen darabokat adnak elő, és mi a kulturális jelentősége a műkedvelők és a település lakossága számára?

– Milyen célra fordítják az előadások jövedelmét?

Színjátszóklub vagy színház a település életében. Megalakulása, története vagy alkalmi.

– Melyik színház tart rendszeres előadásokat a településen, illetve hova járnak színházba a település lakói, és milyen rendszerességgel?

– *Vendégegyüttesek előadásai* a településen: nevük, előadásaik ideje stb.

– *Filmszínház – mozi* a településen.

– Van-e, hány, nevük, kinek a tulajdonában és hány előadást tart hetente? Története, látogatottsága, általában milyen filmek kerülnek bemutatásra. A magyar filmek helye és aránya a filmelőadásokon.

– Hatása a település embereinek műveltségi és magatartásbeli jellemzőire.

Sportélet

– Melyik sportágnak van népszerűsége a lakosság körében? Kialakulása, története, eredményei és hozzájárulása a művelődési szint emeléséhez.

Turizmus, kirándulások, majálisok, népiünnepélyek.

– A turizmus kialakulása, kezdeményezői, hagyományai és a turizmus jellege. Ki vagy melyik intézmény vállalja a szervezését és lebonyolítását?

– A lehetséges vagy már kialakult helyi, környékbéli, megyei és országos turistautak: gyalogtúrák, szánkó-, sí- és korcsolyapályák, autós vagy vonatos kirándulások, táborhelyek, táborok, turistaházak. Látnivalók.

– Kalauzunk az Erdélyi Kárpát Egyesület és közlönye, az Erdélyi Gyopár.

– A tavaszi, nyári, őszi, téli napfordulóhoz, a tavaszi és őszi kirakó- és országos vásárokhöz kapcsolódó szórakozási lehetőség: farsang, húshagyókedd, hamvazószerda, Gergely-nap, tej- vagy juhmérési bál, pünkösdi király- és királynéválasztás, falunap, búcsú, leányvásár, mézeskalács-fakanál, berukkoló bál, Anna-, Katalin-, András-, Erzsébet-napi bálók, a helységben és a környéken fennmaradt szokásokhoz kapcsolódó szórakozási alkalmak stb.

Faluturizmus

– Mit kínál a helység és környéke a faluturistáknak?
– Az Erdélyi Falusi Vendégfogadók Szövetségének központjai: Nagyszalonta, Bácsfalu, Torockó, Torda, Tordaszentlászló, Árkos, Székelyderzs, Zetelaka, Homoródalmás, Parajd, Farkaslaka, Gyergyószárhegy, Magyarláros, Kalotaszentkirály stb.

(Folytatás a lap nyári számában)